NIEUWE UITGAVEN.

Het Renteprobleem in de Leer der Financiën.

REDE

uitgesproken den 19^{en} Juni 1918 bij de aanvaarding van het ambt van
hoogleraar in de leer der Financiën aan de Rijksuniversiteit te
Leiden, ingesteld door „het Universiteitsfonds”

DOOR

Mr. Dr. ANT. VAN GIJN,
Oud-Minister van Financiën.

Il y a quelque chose qui s'éclaire....
Maeterlinck, *La mort de Tintagiles*.

De Oud-Minister Van Gijn vangt zijn inwijdingsrede, als hoogleeraar in de leer der financiën aan met de opmerking, dat het oogenblik zijner ambtsaanvaarding „valt in een tijdperk, waarin de financiën der Staten meer dan ooit de aandacht trekken wegens de hevige crisis, welke zij doormaken.” Toch heeft hij aan de „tijdsomstandigheden” geen invloed op de keuze van zijn onderwerp gegund. Zoo ooit, dan geldt zeker van onzen tijd het Heraclitische πάντα ῥεῖ en is het uitermate gevaarlijk zich aan beschouwingen en voorspellingen op economisch gebied te wagen zoolang de rosse gloed van den oorlogsfakkel niet is gedoofd. Het kwam den heer van Gijn, m.i. volkomen terecht, wenschelijker voor „eenig onderwerp ter sprake te brengen, dat, zool niet bij de geheele leer der financiën, dan toch bij zeer belangrijke deelen daarvan, een beduidende rol speelt.” Wij danken aan deze overwegingen een streng wetenschappelijk, theoretisch-economisch onderzoek naar het renteprobleem en zijn plaats in en beteekenis voor de leer der financiën. Vooral op het laatste komt het aan, want het spreekt wel vanzelf, dat het zoo buitengewoon moeilijke en ingewikkelde rentevraagstuk zich allermintst leent om van alle kanten in een uur tijds te worden belicht en behandeld.

Het mag een verblijdend verschijnsel heeten, dat de spreker, ondanks zijn veeljarige departementale praktijk (of mede daardoor? het is eigenlijk een quaestie van persoonlijk aanleg), een onbevangen, helderen kijk

heeft behouden op de waarde van zuiver theoretisch¹⁾ vorschén, zoodat hij zeggen kan, dat wie van financieele onderwerpen een uiteenzetting te geven heeft, standpunt moet kiezen tegenover de theoretische grondbeginselen der staathuishoudkunde, als daar zijn de waardeleer, het kapitaalbegrip, de leer van de productie en de verklaring van de rente. Hoe vaak wordt niet het omgekeerde waargenomen: dat zij die een leidende positie in de praktijk des levens innemen, hun theoretische bagage verwaarloozen of als ballast over boord werpen. Er zou meer onderlinge waardeering bestaan tusschen de voor mannen van theorie en praktijk, de kloof die hen nog te vaak scheidt zou allengs meer en meer door samenwerking zich vernauwen, wanneer een gezindheid, als waarvan de heer van Gijn blijk geeft, algemeener werd.

Wat nu de rente betreft, probleem waarbij duidelijkheid van standpunt voor wie financieele onderwerpen behandelt het minst van al kan worden gemist, is het den hoogleeraar opgevallen „dat somtijds is voortgewerkt op een rentetheorie, welke door den betrokken schrijver, naar elders uit zijn werk bleek, bereids niet meer als de juiste werd aanvaard”. Nog steeds oefent de „zuivere productiviteitstheorie” haar invloed op de leer der financiën, ook al wordt haar onjuistheid, in het licht van von Böhm's agiotheorie of een der, daarvan practisch weinig afwijkende, verklaringen voor het renteverschijsel”, door onze staathuishoudkundigen toegegeven.

Enkele der vele rentetheorieën aan een schetsmatige bespreking onderwerpende, begint de heer Van Gijn met de productiviteitsleer voorop te stellen. Hij acht de verklaring van de rente uit de productiviteit van het kapitaal wel de meest verbreide en order de leeken thans nog de meest aanvaarde. Zou misschien niet met meer recht hetzelfde van de zg. „Nutzungstheorie” zijn te zeggen? Reeds in den strijd tegen het canonicke renteverbod moet het argument van het afzonderlijke gebruik van kapitaal als grondslag der rente dienstdoen, o.a. bij Calvijn, Dumoulin, Salmasius. Zij blijft daarna steeds een zeer breede plaats bekleeden. En een werkelijk rendearend gebruik, een waardeproductiviteit is bij haar niet noodig.¹⁾

Na het renteprobleem te hebben omschreven in dezer voege „dat het deel van het product, dat aan het kapitaal wordt toegewezen, meer waard is dan het kapitaal, dat bij de productie wordt verbruikt” en de vraag te

¹⁾ Vgl. von Böhm-Bawerk, *Geschichte und Kritik*, 3 Aufl. blz. 31—35, 40—45, 232—235 en elders.

hebben gesteld: „waarom bestaat nu dat vaste waardeverschil tusschen het verbruikte kapitaal en hetgeen de kapitalist uit de productie ontvangt?“, gaat de spreker over tot de productiviteitstheorie. Zij leert, dat met kapitaal meer product wordt verkregen dan zonder, resp. met meer kapitaal meer product dan met minder: „Als er nu van de aanwending van het kapitaal een meer aan producten van den arbeid het gevolg is, dan moet er ook een meer aan waarde zijn.“ Hiertegen zet de heer van Gijn zich terstond schrap, door te zeggen, dat dit al dadelijk niet vast staat. Het wil mij voorkomen, dat h'j bij zijn beoordeeling van de naieve productiviteitstheorie het zich daarmee onnoodig moeilijk heeft gemaakt. Zoo geeft v. Böhm ¹⁾ de waardevermeerdering die de productenvermeerdering zou begeleiden toe, waar hij zegt: „Ich gebe ohne weiteres zu, dass das Kapital die ihm zugeschriebene physische Produktivität wirklich besitze, d.h. dass mit seiner Hilfe wirklich mehr Güter erzeugt werden können, als ohne dieselbe. Ich will auch zugeben — obschon hier der Zusammenhang nicht mehr ganz so zwingend ist — dass die mehreren mit der Kapitalhilfe Hervorgebrachten Güter, einen grösseren Wert haben, als die wenigeren Güter, die ohne seine Hilfe hätten erzeugt werden können. Aber darauf, dass jene mehreren Güter auch mehr wert sein müssen als die in ihrer Erzeugung aufgebrauchte Kapitalsubstanz — und darin liegt die zu erklärende Erscheinung des Mehrwertes —: darauf deutet nicht ein einziger Zug in dem ganzen Verhältnisse.“ Inderdaad, voor de al of niet juistheid der productiviteitstheorie komt het uitsluitend op deze meerwaarde aan, niet op de meerwaarde verkregen door toetsing aan de waarde van eenig product, dat zonder of met minder kapitaal aanwending mocht kunnen ontstaan. Het is overigens volkomen juist, dat meerwaarde niet noodzakelijk uit meerproduct resulteert. De waarde kan stilstaan, zij kan terugloopen en tot het nulpunt dalen, bij gestadige toeneming der productie. Men denke hier aan Wieser's uiteenzetting nopens „die Werthparadoxie und die beiden Aeste der Werthbewegung“. De meeste producties bevinden zich in den „aufsteigenden Ast“. Wordt de grens overschreden, zoodat meerproduct gepaard gaat met gelijkblijvende of dalende totale waarde van den (vermeerderden) voorraad, dan wordt de productie normaliter niet uitgebreid resp. ingekrompen, op straffe van anders tot een crisis te voeren. Het geval der afne-

¹⁾ T. a. p. blz. 167.

mende totale waarde bij vermeerdering der productie is theoretisch zeker interessant, doch heeft in dat verband m.i. niet veel meer dan academisch belang, te meer wanneer wij overwegen, dat meerdere „kapitaliseering”, en zeker overgang van kapitaaleloos tot kapitalistisch — waarom het bij een principiële bespreking als deze in de eerste plaats te doen is, — doorgaans zal leiden tot een *beter* meerproduct, zoodat de afsteigende Ast nog meer aan praktisch belang inboet. Want het betere, kwalitatief hoogere, draagt door zijn eigenschappen onweersprekelijk de kiem van meerwaarde in zich. Natuurlijk heeft de redenaar gelijk, wanneer hij een argumentatie verwerpt, die bij meer-product tot meer-waarde besluit, omdat er meer arbeid zou zijn besteed dan bij kapitaal-looze of minder kapitalistische voortbrenging — het kan best zijn dat er per eenheid-product minder arbeid is aangewend, inclusief hetgeen het kapitaal aan arbeid heeft gekost, dank zij de aanvankelijk optredende law of increasing returns —, doch wanneer hij daarop laat volgen: „een toeneming van waarde is dus ¹⁾ allerminst een noodzakelijk gevolg van toeneming van de producten,” dan zou ik er toch op willen wijzen, dat hier praemisse en conclusie niet sluiten en dat de onzekerheid te dezen alleen ontstaat door de samenstelling van de prijschaal van de vraag, welke laatste stroef of elastisch kan zijn naar gelang van de behoefte, waarin het artikel voorziet. Nog eens: waar het eenig en alleen bij de productiviteitsleer op aankomt, is deze vraag: of de waarde van het kapitaal *offer* door die van de kapitaals *opbrengst* wordt overtroffen.

De groote weerlegging van de productiviteitsleer, dat naarmate het kapitaal meer voortbrengt (en aan product en aan waarde), ook de waarde van het kapitaals-offer adaequaat stijgt, zoodat voor een marge (de rente) bij deze opvatting geen plaats is (men denke aan Menger's Güter erster und entfernterer Ordnung, waarbij de eerste hun waarde mededeelen aan de verder van de rijpheid afstaande), wordt in de rede noode gemist. Hoe duidelijk is hier von Böhm ²⁾, waar hij in de Schlussresultate zegt: „Die produktive Kraft des Kapitals kann ihre Wirkung darin finden, dass sie den Minuend ³⁾ gross macht. Aber so weit es auf sie allein ankommt, kann sie es nicht, ohne zugleich den Subtrahend ⁴⁾ ganz eben so

¹⁾ Ik cursiveer.

²⁾ T. a. p. blz. 229.

³⁾ De bruto-waardeopbrengst van het kapitaal.

⁴⁾ Het waardeoffer aan kapitaal.

gross zu machen. Denn sie ist unleugbar der Grund und der Massstab auch für den Wert des Kapitalstückes selbst, in dem sie liegt. Kann man mit einem Kapitalstück nichts produzieren, so ist es auch selbst nichts wert. Kann man mit ihm wenig produzieren, so ist es auch selbst wenig wert; kann man mit ihm viel produzieren, so ist es auch selbst viel wert u. zw. immer desto mehr, je mehr man mit seiner Hilfe hervorbringen kann, je grösser der Wert seines Produkts ist. Mag daher die produktive Kraft des Kapitals noch so gross sein, so mag sie zwar den Minuend enorm hoch heben, aber, so weit es auf sie ankommt, wird der Subtrahend ganz eben so hoch gehoben, und ein Rest — ein Ueberschuss — bleibt nicht." Von Böhm, altijd sterk en pakkend in zijn beelden, vergelijkt het probleem en zijn quasi-oplossing door de productiviteits-theoretici bij het niveau van een rivier, waarin een stuwdam is aangebracht: „Wenn man in ein fliessendes Wasser eine schwimmende Querbarre einsetzt, so wird das Niveau des Flusses unterhalb der Barre niedriger sein als oberhalb derselben. Wenn man nach der Ursache fragt, warum das Wasser oberhalb höher steht als unterhalb, wird jemand auf die Wasserfülle als die Ursache raten? Gewiss nicht! Denn obgleich die Wasserfülle die Ursache ist, dass das Wasser oberhalb der Barre hoch steht, tendiert sie zugleich soweit es auf sie ankommt das Niveau unterhalb der Barre eben so hoch zu stellen. Sie ist die Ursache des „hoch“, aber die Ursache des „höher“ is nicht sie, sondern die Barre." Dit beeld voortzettende, zou ik willen zeggen: daar de bemanning van het scheepje der productiviteitsleer voor niets anders oog had dan voor den hoogen waterstand, liet zij het tegen den stuwdam stooten, zoodat het kanteelde en omsloeg.

Nog even wordt door den redenaar aangestipt, hoe men getracht heeft de productiviteitstheorie te verbeteren, door er op te wijzen, dat kapitaal arbeid uitspaart, en de aldus uitgespaarde waarde aan het kapitaal zoude toevallen, of wel, dat in kapitaal natuurkrachten zijn vastgelegd, eveneens schaarsch en dus van waarde, zoodat hieruit waardetoevoeging door kapitaal aanwending zou zijn te verklaren. De spreker vervolgt dan: „Dit alles is zeker van beteekenis, doch het verklaart nog maar alleen, dat kapitaalverbruik bij de productie iets waard is, dat er dus vraag is naar kapitaal. Maar het verklaart niet, waarom er tegenover die vraag een zoo beperkt aanbod staat van kapitaal, dat er aan den kapitalist iets meer aan waarde uit het product moet worden teruggegeven dan die van het kapitaal, dat hij beschikbaar

stelde, en dat dus kapitaal alleen aangewend wordt in die gevallen, waarin de kapitaalgebruiker iets meer teruggeven kan. De verklaring, waarom het menschedom niet veel meer producten van zijn arbeid voor toekomstige productie bestemt, zoodat er zooveel aanbod van kapitaal zoude komen, dat de kapitalist geen meerwaarde kan bedingen, kan uit de productiviteit van het kapitaal niet gegeven worden." Mij wil het voorkomen, dat deze eisch te ver gaat. Mr. Van Gijn vordert van de productiviteitsleer een verklaring, wáárdoor het komt, dat tegenover de vraag naar kapitaal (koopkrachtige vraag toch zeker) zóó weinig aanbod staat, dat er een meerwaarde resulteert uit de kapitaalbesteding. Wanneer er zóóveel kapitaal werd geproduceerd, dat geen meerwaarde kon worden bedongen, dan zou het kapitaal zelf te geef zijn.¹⁾ Het gaat echter m.i. niet om het dilemma: geen waarde — wél waarde, doch om het dilemma: waarde — meerwaarde. De productiviteitstheorie, gelijk elke andere rente-verklaring, heeft te bewijzen niet dat het kapitaal eenerzijds, het kapitaalproduct anderzijds überhaupt iets waard zijn (absoluut), doch alleen, hoe het komt, dat noodzakelijk de waarde van het opgeofferde kapitaalsgedeelte iets achter staat bij die van het door het kapitaalsoffer verkregen resultaat (relatief).

Over de onthoudingstheorie is, volkomen terecht, de hoogleeraar beter te spreken. Hij gaat echter in zijn waardeering zelfs zóó ver, dat hij o.a. zegt: „Het komt mij voor, dat deze theorie, waarbij de tijd een groote rol speelt, in hoofdzaak op den zelfden grondslag staat als de theorie, welke thans wel het meest wordt aanvaard, ik bedoel de agiotheorie, welke op geniale wijze is ontwikkeld door v. Böhm-Bawerk." Ik zou meenen, dat de geëerde redenaar hier op een dwaalspoor is en dat er een groot, principieel verschil tusschen beide theorieën bestaat, waardoor van eenige verzoening of verbinding geen sprake kan zijn. Voor ik hier in het kort op inga, wil ik echter trachten de bewering te weerleggen, dat von Böhm de onthoudingstheorie, door Senior opgesteld en door Marshall nog eenigszins (niet veel!) verbeterd, te veel zou hebben afgebroken. Aan waardeering mangelt het bij v. Böhm allermint. Zoo zegt hij o.a.²⁾: „Senior hat nur denselben Gedanken, bei dessen flüchtiger Berührung seine genannten Vorläufer³⁾ es bewen-

¹⁾ Zoo goed als de grond te geef zoude zijn, wanneer de pachtwaarde werd «weggesteurt».

²⁾ T. a. p. blz. 331.

³⁾ Nebenius en Scrope.

den liessen, zum Mittelpunkt einer wohlausgebildeten Zinstheorie gemacht, der man, wie immer man auch über die Richtigkeit ihrer Ergebnisse denken mag, die Anerkennung nicht wird versagen können, dass sie sich unter dem theoretischen Wirrwarr der damaligen Zeit durch systematische Geschlossenheit, imponierende Konsequenz und vertiefende Behandlung des Stoffes auf das vorteilhafteste auszeichnet'. Bij dien lof laat hij het niet. Eenige bladzijden verder ¹⁾ keert von Böhm zich tegen Pierstorff en vervolgens tegen Lassalle, omdat hij oordeelt dat door hen „die Seniorsche Lehre viel zu hart beurteilt worden ist“, en vindt hij gelegenheid, aan Pierstorff, wiens geringschattend oordeel te dezen voor Ricardo, Malthus, Mc. Culloch of James Mill zou mogen passen, tegemoet te voeren: „Dem gegenüber hat Senior mit tiefem Blick erkannt, nicht allein dass ein Problem da ist, sondern auch wo es zu lösen ist, und wo die Schwierigkeiten dieser Lösung liegen. Alle Scheinlösungen verschmähend, geht er auf den Kern der Sache, auf den Grund des Mehrwertes der Kapitalprodukte über den Kapitalaufwand ein, und wenn er die volle Wahrheit nicht gefunden hat, so liegt es gewiss nicht an einem Mangel an wissenschaftlichem Ernst. Schon die feinen und tiefdurchdachten kritischen Bemerkungen, die Senior so häufig einstreut, hätten ihn vor so harten Vorwürfen schützen sollen.“ Hoe weinig von Böhm neiging tot „afbraak“ vertoont, blijkt verder nog uit dezen passus ²⁾, waarin de eerste der twee „wirklichen und entscheidenden Mängel“ aan de orde is: „Erstens hat nach meiner Meinung Senior einen an sich richtigen Gedanken zu grob generalisirt und zu schablonenhaft verwendet. Es unterliegt für mich keinem Zweifel, dass das Moment des Genussaufschubes, das Senior in den Vordergrund stellt, in der Tat auf die Entstehung des Zinses einen gewissen Einfluss ausübt, allein dieser Einfluss ist weder so einfach, noch so unmittelbar, noch so ausschliesslich, als dass man den Kapitalzins schlechthin als „Lohn der Enthaltung“ erklären könnte“. En waar hij van Senior's leer afscheid neemt, zegt v. Böhm o.m.: „Ich bitte den geneigten Leser zu entschuldigen, dass ich ihm bei diesen abstrakten Ausführungen so lange festgehalten habe. Sie enthalten indes das wichtigste theoretische Moment gegen eine sehr ernsthaft zu nehmende Lehre, die man bis jetzt zwar oft verworfen, aber meines Erachtens niemals widerlegt hat“ enz. Neen,

¹⁾ T. a. p. blz. 334—337.

²⁾ T. a. p. blz. 338.

afgebroken heeft v. Böhm de onthoudings- of wachttheorie allerminst, ook niet; waar hij later Marshall en Carver bespreekt, tenzij reeds in de onvereinigbaarheid der eigen leer met de besprokene zoodanige handelwijze mocht besloten liggen.

Is zij onvereinigbaar? De redenaar schijnt dit te betwisten, wanneer hij zich aldus uitlaat, dat de onthoudingstheorie in hoofdzaak op denzelfden grondslag staat als de leer van v. Böhm, de agiotheorie. Na gezette herlezing van de gedeelten uit v. Böhm's standaardwerk, die op de onderlinge verhouding dezer theorieën betrekking hebben, en waarin hij zich krachtig tegen smelting van wat te dezen innerlijk tegenstrijdig is, verzet, verwonder ik mij wel eenigermate over de boudheid van mr. v. Gijn's uitspraak, te meer waar de motiveering zeer sober is gehouden.

Er valt tegen de critiek, waaraan von Böhm de onthoudingstheorie onderwerpt, niets in te brengen. Hij toont n.l. aan, dat wie, behalve den arbeid ook nog daarnaast het wachten als een offer aanmerkt, waarvoor honorarium (rente) is verschuldigd, twee methoden van kostenberekening dooreenhaspelt en in waarheid dubbel rekent. Men kan toch, wanneer men iets wil bereiken, of zich afvragen, wat het voorgestelde resultaat direct aan moeite of geld zal kosten, of nagaan, wat door dit offer te brengen middellijk wordt prijsgegeven, omdat dan een andere aanwending van de energie of van het geld onmogelijk wordt. Men mag echter nooit die beide cumuleeren. Van de voorbeelden, die von Böhm geeft, kies ik het volgende. Iemand heeft f 300 over, die hij kan besteden voor een reis of voor aanschaffing van een perzisch tapijt. Kiest hij de reis, dan kan hij zeggen: de reis kost mij f 300, dan wel: de reis komt mij te staan op een perzisch tapijt, doch nimmer: de reis kost mij f 300 en een perzisch tapijt. Dezelfde redeneering is toe te passen op het brengen van offers voor een verwijderd doel. Een arbeidsdag kan aangewend worden direct, by. voor jacht of vischerij, die dadelijk resultaat geeft. Hij kan ook besteed worden ten behoeve van den landbouw, die eerst na een jaar vrucht oplevert of voor den aanleg van een boomgaard, van welken eerst over tien jaar vrucht is te wachten. Wanneer de man de laatstgenoemde aanwending kiest en ooftboomen plant, dan offert hij op: of een arbeidsdag (1e methode), of de andere genietingen op korter termijn (2e methode), niet echter beide. Zoodat het offer niet kan bestaan en in den besteden arbeid en in het prijsgeven van onmiddellijk of vroeger aanbrekend

genot (object van het offer: niet — resp. korter wachten). M.a.w. wanneer men de rechtstreeksche moeite kiest als maatstaf voor hetgeen iets aan iemand kost, dan ligt daarin reeds besloten dat men die dadelijk of spoediger loonnende methoden prijsgeeft, en staan deze er niet als zelfstandige offers naast. Wat tegen deze critiek redelijkerwijze ware in te brengen, is mij niet duidelijk. Maar daarmee ligt dan toch de onthoudingstheorie omver. Ik kan niet verder treden in de interessante beschouwingen, die von Böhm tot verdere verduidelijking en uitwerking doet volgen en moet daarvoor verwijzen naar het boek zelf.¹⁾ Wel wil ik echter nog op iets anders wijzen en heb daarbij voor oogen de bespreking, welke von Böhm aan Marshall's lezing van de onthoudingstheorie heeft gewijd.²⁾ Hierbij voornamelijk zal moeten worden getoetst, of inderdaad, gelijk de geleerde spreker doet, gezegd mag worden, dat de onthoudingsleer in hoofdzaak op denzelfden grondslag staat als de agiotheorie. Gelijk ik reeds aanstipte: v. Böhm wil van die verwantschap niets weten. Marshall heeft opgemerkt, dat een toekomstig genot lager wordt getaxeerd dan een gelijk genot in het heden of dan het toekomstige genot zelf ten tijde waarin het zich realiseert.³⁾ In Marshall's systeem is het disconteeren van de toekomstwaarde, het lager taxeren van een goed omdat en naar mate het in den tijd verder van het heden afstaat, identiek aan het offer dat in wachten op de toekomst wordt gebracht, of, gelijk v. Böhm het uitdrukt: „es sind in Marshall's Lehre nur zwei verschiedene Ausdrucksweisen für eine und dieselbe psychologische Tatsache". Daarop doet v. Böhm dan dadelijk volgen: „Tatsächlich sind es aber nicht verschiedene Ausdrucks-, sondern verschiedene Auffassungsweisen und zwar, was für unsere Frage von Interesse ist, zwei widerstreitende, zwei miteinander unvereinbare Auffassungsweisen,

¹⁾ T. a. p. blz. 342 v.

²⁾ T. a. p. blz. 656 v., in het bijzonder blz. 662 v.

³⁾ Vgl. *Principles of Economics*, 4th Edition, Ch. V, blz. 194 v. »If people regarded future benefits as equally desirable with similar benefits at the present time» — aldus Marshall op blz. 195 — «they would probably endeavour to distribute their pleasures and other satisfactions evenly throughout their lives. They would therefore generally be willing to give up a present pleasure for the sake of an equal pleasure in the future, provided they could be certain of having it. But in fact human nature is so constituted that in estimating the «present value» of a future benefit most people generally makes a second deduction from its future value, in the form of what we may call a «discount», that increases with the period for which the benefit is deferred.»

von, denen die eine richtig, die andere falsch ist, die aber jedenfalls unmöglich beide neben einander vertreten werden können." In het kort licht hij deze uitspraak als volgt toe, waarbij het dus telkens gaat om de verklaring van het objectieve feit, dat overigens gelijke genietingen of nuttigheden, die op verschillend tijdstip beschikbaar komen, door den mensch slechts tot den prijs van een ongelijk offer in geld of arbeid worden begeerd en verkregen. Een genot van 10, onmiddellijk te realiseeren, zal men voor een offer van ten hoogste 10 zich nog kunnen verschaffen. Doch betreft het een genot, dat eerst na één jaar kan worden verwezenlijkt en dan 10 zal bedragen, zoo zal bij een discontovoet van 10 %, het offer, dat gebracht kan worden, ongeveer 9¹⁾ moeten bedragen. En bij een tijdsafstand van vijf jaar, zal het offer ongeveer 6²⁾ moeten zijn. Nu kan men aldus uitleggen: hoe verder een genot verwijderd is van het heden, hoe meer het aan nuttigheid in ons oog inboet. Wanneer Marshall zegt, dat toekomstig genot een „discount" ondergaat, volgt hij dus deze redeneering. Dat offer van 9 of van 6, hetwelk voor een genot van 10 over één of vijf jaar, kan worden gebracht, omvat naar de juiste opmerking van v. Böhm het totale offer en voor waiting is daarnaast geen plaats. Want zoodra er aan die 9 of 6 iets wordt toegevoegd, zou het offer grooter worden dan de „contante" waarde van het toekomstgoed. Baseeren we ons echter bij de verklaring van het renteverschuifsel op waiting, op het offer dat voor de menschelijke zielegesteldheid in wachten is geïnvolveerd, dan neemt men juist wel zoo'n grooter offer aan, dus grooter dan de tot tegenwoordige waarde gereduceerde toekomstwaarde van het betrokken goed. Voor een goed, dat na één of na vijf jaren 10 waard zal zijn brengt men offers, samengesteld uit arbeid en waiting, die eveneens gezamenlijk op 10 zijn te stellen, waarbij het aandeel voor het wachten moet toenemen met zijn duur. De producent, die zich moet afvragen of hij bij de voortbrenging nog zijn rekening vindt, moet reeds thans het toekomstgoed zijn volle waarde van 10 geven, want doet hij dat niet, maar verdisconteert hij bv. 10 op 6, dan staat het vast, dat hij, 6 aan arbeid opofferend en dit arbeidsoffer voor waiting vermeerderend met 4, met verlies zou werken, en dus niet zou werken. M.a.w. de agiotheorie verkleint de toekomstwaarde van het product tot waarde in het heden en be-

¹⁾ Nauwkeurig 9.09.

²⁾ Nauwkeurig 6.21.

paalt daarmede het bedrag aan arbeid dat kan worden voorgeschooten, terwijl de rente zich vormt door het allengs heden worden der toekomst, — en de onthoudings- of wachttheorie brengt de toekomstwaarde van het product voor haar volle bedrag naar het heden over en voegt bij het arbeidsoffer, dat natuurlijk gelijk blijft, het wachtoffer. Een combinatie dier twee methoden stuurt de rentabiliteitsrekening radicaal in de war. Hoe, wil ik vragen, kan dan worden gezegd, dat zij in hoofdzaak op denzelfden grondslag zouden steunen?

Maar, zal men zeggen, dat wachtoffer is toch over vijf jaar verdeeld. Het wordt niet, gelijk de arbeid, ineens gebracht. Kan hierin niet de brug worden gezien, waardoor beide theorieën tot elkaar worden gebracht en de rekening per slot sluitend zou worden gemaakt? Von Böhm zelf heeft de objectie voorzien. Laat 10, over vijf jaar beschikbaar, bij een discontovoet van 10 % tot huidige waarde worden herleid, nauwkeurig tot 6.21. Dan is daartegenover mogelijk een arbeids- of geldofter in het heden eveneens van 6.21. De productie of koop kan dus plaats hebben. Het wachten neemt nu eerst een aanvang en houdt vijf jaren aan; zijn belooning vindt het in de heden geworden toekomstwaarde 10. De rekening sluit andermaal. Het wachten wordt dus gehonoreerd met 3.79 verdeeld over vijf jaar, gemiddeld staat dit offer dus twee en een half jaar uit. De producent evenwel, aldus von Böhm, zal toch dat wachtoffer tot de waarde daarvan in het heden moeten herleiden, wil zijn rekening correct wezen. Waar 3.79 wordt bereikt na twee en een half jaar uitstaan tegen 10 %, is de contante waarde van het wachtoffer 2.96, zoodat de kostenrekening in het heden wordt $6.21 + 2.96 = 9.17$, terwijl de herleide productwaarde 6.21 is, een wanverhouding, die van de productie moet doen afzien. Waaruit dus wederom de onverzoenbaarheid van beide theorieën blijkt. De heer van Gijn maakt echter in dit verband de scherpe zinnige opmerking, dat von Böhm, aldus het wachtoffer „perspectivistisch verkleinend”, dit feitelijk ten tweedemaal doet. Immers het wachtoffer, berekend over 10 na vijf jaar naar rato van 10 % zou op 5 moeten worden gehonoreerd. Doch door de verkleining wordt dit bedrag 3.79, zoodat in dit cijfer reeds met de naar den tijdsafstand afnemende belangrijkheid der wachtofferfracties is gerekend. Doch van de juistheid van von Böhm's betoog doet de overigens gegronde objectie van den spreker niets af. Want wanneer in het cijfervoorbeeld van von Böhm 3.79 moet worden hersteld, wordt de kostenrekening $6.21 + 3.79 = 10$ en staat deze dus nog verder

af van de perspectivistisch verkleinde productwaarde = 6.21 ! Overigens heb ik, met von Böhm's theorie voor oogen, wel eenig bezwaar tegen den hier door prof. van Gijn gebezigden term „perspectivistisch verkleinen”. Want hij wordt hier gebruikt voor het agio-verschijnsel als geheel, voor het verdisconteeren van toekomstwaarde op tegenwoordige waarde. En nu weet ik wel, dat von Böhm zulks hier óók doet, doch hij is dan niet consequent, zoodat de heer van Gijn hem op dit terminologische zijspoor niet had behoeven te volgen. In zijn „Positive Theorie des Kapitals” vermijdt von Böhm systematisch den term in zóó algemeenen zin te gebruiken en geeft hij hem de veel scherpere, m.i. ook juistere, beteekenis van het geaccentueerd onderschatten van toekomstgoed krachtens grond II, den psychologischen factor, samengesteld uit „Schätzungsfehler”, „Willensfehler” en „Rücksicht auf die Kürze und Unsicherheit unseres Lebens”. Nadat hij den eersten, economischen factor van voormelde onderschatting heeft beschouwd, zegt hij aangaande de werking van dezen tweeden: „wir sehen den Grenznutzen künftiger Güter gleichsam in perspektivischer Verkleinerung.”¹⁾ In von Böhm's terminologie valt de rente, het disagio van toekomstgoed niet samen met het zien van dit goed als in perspectief. Deze wijze van zien versterkt slechts het disagio, werkt er aan mede, doch de agio-theorie is met dat perspectivistisch verkleinen in de verste verte niet gekarakteriseerd. Het is jammer, dat von Böhm bij zijn psychologische reparties aan Marshall's adres zich liet verleiden om de technische beteekenis van den bedoelden term uit zijn Positieve Theorie uit te breiden tot het volle agio-verschijnsel.

Thans gaat de redenaar over tot een beknopte uiteenzetting van de hoofdzaken der agio-theorie. Von Böhm geeft naar zijn oordeel de verklaring van de hoogere schatting van toekomstige goederen „veel completer”. Ik hoop duidelijk te hebben gemaakt, dat von Böhm's leer niet alleen veel completer, doch ook anders is dan de wachttheorie.

Bij de bespreking van den eersten grond voor het agio van tegenwoordig boven toekomstig goed (de verhouding tusschen behoefte en dekking in het heden en het toekomstige) komt tegen het einde de heer Van Gijn tot deze uitspraak, die niet zoozeer het betoog moet resumeeren dan wel daaraan nog een sluitsteen toevoegen: „Door-

¹⁾ Vgl. Positive Theorie etc. blz. 452 en voorts de schema's op blz. 463, 464, 465, 475—480 etc.

eengenomen is er meer voor de voorziening in toekomstige dan voor die in tegenwoordige behoeften beschikbaar en zijn dus de middelen tot de eerste ons minder waard dan die tot de tweede". Ik meen dat deze bijvoeging, die van den redenaar zelf stamt — althans bij von Böhm kan ik haar niet vinden — de redeneering verzwakt. Want zij schijnt mij niet juist. Natuurlijk is er in „de toekomst" meer disponibel dan in het heden, want het heden is een tijdstip, een grens, doch waar is de grens der toekomst? Dat er dus meer goederen zullen komen dan er nu zijn, spreekt zóó vanzelf, dat zulks voor de waardeschatting van bonum praesens en bonum futurum niets zegt. Immers dadelijk rijst de vraag: hoe het staat met de verhouding tusschen behoefte en dekking nu en in de toekomst. Moet niet tegenover den volten toekomstvoorraad de volle toekomstbehoefte worden gesteld, en is het dan — dit juist op zichzelf beschouwd — zoo zeker, dat die verhouding, waarop immers alles aankomt, zoodanig wezen zal, dat de laatst gedekte behoefte geringer betekenis zal hebben dan die in het heden? Wat dwingt ons, bij een verklaring van het agio krachtens grond I, aan te nemen een vooruitgaande maatschappij met meer behoeftevoorziening in de toekomst dan nu? Ook wanneer het gemiddeld inkomen¹⁾ niet toeneemt, doch stationnair blijft, zullen er velen zijn, die met grond in den loon der jaren verbetering van inkomen verwachten, zullen voorts de gevallen, waarin tegenwoordig goed kan worden bewaard voor toekomstbehoefte, zeker niet minder talrijk zijn geworden, zoodat een matig agio niet uitgesloten is. En zelfs bij teruggang in algemeene welvaart kan niet met zekerheid grond I als buiten werking gesteld worden beschouwd, juist door die altijd blijvende mogelijkheid van bewaren en de eveneens blijvende kans dat tusschentijds nog dringender behoeften optreden, die men niet kan voorzien doch waarvoor beschikbaar goed een waardevolle reserve kan vormen. De bovenvermelde alinea uit de rede van Mr. Van Gijn is volkomen in strijd met wat wij nu beleven: steeds toenemende schaarschte op elk gebied. En welke prijzen worden niet bij het hamsteren voor tegenwoordig goed besteed! Aan toekomstig goed en de beschikking daarover kleef in deze tijden veelal een zoo groote mate van onzekerheid, dat velen er enorme prijzen voor over hebben om reeds nu in het bezit van allerlei voorraad zich te stellen. Al geef ik toe, dat ik met het aanroeren van deze onzekerheid een

¹⁾ De «per capita wealth» van E. Cannan.

psychologische snaar doe trillen en het gebied van grond II ga naderen, zoo is toch anderzijds niet te ontkennen, dat de moeilijkheden aangaande de behoeftevoorziening, welke wij thans doormaken, in verband met de onzekerheid der toekomst, de kans vergrooten voor het optreden van onvoorziene behoeften tusschen tijds, waardoor tegenwoordig goed een waardevoorsprong boven toekomstgoed moet erlangen.

Prof. van Gijn acht het, op het voetspoor van Irving Fisher, wenschelijk, niet tegenwoordige en toekomstige goederen tegenover elkander te stellen, hetgeen von Böhm „steeds” doet, doch te gewagen van de diensten van goederen, want: „een brood, een huis, ze hebben voor ons slechts waarde om de diensten, welke zij ons bewijzen en wij doen daarom het beste het waardeverschil... terug te brengen tot het verschil tusschen toekomstige en tegenwoordige diensten van goederen.” De redenaar concludeert: „Dat waardeverschil tusschen tegenwoordige en toekomstige diensten van goederen is dan de bron van de rente” Inderdaad is het iets scherper, om van de diensten dier goederen te spreken.¹⁾ Doch het is omslachtiger. En ik zou haast zeggen: à bon entendeur mi mot suffit. Voor misverstand toch is er te dezen geen plaats. Bovendien: wat is een goed in den zin der economie? Slaan wij de „Rechte und Verhältnisse vom Standpunkte der volkswirtschaftlichen Güterlehre”, een aan von Böhm's „Kapital und Kapitalzins” anterieur werk²⁾ van den schrijver op, dan zien wij op blz. 15 v. de vereischten opgesomd, om een „Ding” tot een „Gut” te doen worden. Van het vijftal vereischten, die von Böhm noemt, luiden de eerste twee: „Es muss ein menschliches Bedürfniss vorhanden sein, dem das Ding dienen kann: Wo der Zweck fehlt, dort gibt es kein Mittel, wo kein Bedürfniss, dort kein Gut”, en verder: „Das Ding muss objectiv geeignet sein, die Befriedigung des Bedürfnisses mittelbar oder unmittelbar zu verursachen. Es ist diess dasjenige Erforderniss der Güterqualität, welches am meisten in die Augen springt und vom Laien nicht selten für ihr einziges Erforderniss gehalten wird. Es lässt sich auch in der Form ausdrücken, dass das Ding irgend welche für den Menschen nützliche Eigenschaften besitzen muss. Das Brot muss Nahrungskraft, der Stahl Härte und Elastizität, das Glas Widerstandskraft verbunden mit Durchsichtigkeit, die Tinte

¹⁾ Het is minder juist, dit waardeverschil de bron van de rente te noemen: het is de rente. De bron ligt elders.

²⁾ 1881.

Adhäsion und Schwärze besitzen, um dem Menschen in de Befriedigung seiner Nahrungs-, Wohnungs- und sonstigen Bedürfnisse jene Güterdienste zu leisten,¹⁾ welche wir von den genannten Dingen erfahrungsgemäss empfangen." Wat is dit anders, dan dat hij, die „goed" zegt ook zegt: „dienst" of met een variant: wo kein Dienst, dort kein Gut? Maar wat is dan eigenlijk het verschil in dezen tusschen den redenaar en von Böhm? ²⁾

Tot mijn genoegen zie ik, dat Mr. Van Gijn den derden grond voor agiovorming, dus het technisch element in het renteverschijsel, gevolg van de meerdere productiviteit bij het inslaan van langere productieomwegen, als juist aanvaardt. Het is natuurlijk niet te ontkennen, dat von Böhm hier in zekeren zin de productiviteit van het kapitaal, eerst met zooveel klem van redenen als verklaringsgrond der rente uitgebannen, weer binnenhaalt. Doch slechts in zekeren zin, d.w.z. op een gansch andere wijze dan te voren door de productiviteitstheoretici was geschied. Bij zijn voorbeelden van een arbeidsmaand, thans beschikbaar, of over een jaar vrijkomend of nog later, toont hij immers overtuigend aan, dat er steeds een voorsprong is en in product en in waarde, naarmate de arbeidsmaand minder verwijderd is. Terwijl de vraag, hoe het komt, dat het offer niet op hetzelfde waardeniveau wordt geheven als het productieresultaat en er nog iets overblijft, de rente, — vraag, van de andere zijde of niet gesteld of geheel onbevredigend beantwoord, bij von Böhm haar solutie restloos vindt. Dank zij het technisch resultaat, waardoor tegen hetzelfde toekomstig tijdstip, b.v. gelegen in 1924, een arbeidsmaand in 1918 meer aan waarde opbrengt dan een maand in 1919 en deze weer meer dan een maand in 1920 enz. enz., waaruit vanzelf de onderlinge waardeverschillen dier arbeidsmaanden voortvloeien, is het vraagpunt nopens eenige marge tusschen een bepaald arbeidsoffer, bv. in 1918 gebracht, en de eerst in 1924 verwachte waarde, waarmede gelijk gezegd de werkelijke productiviteitstheorie geen weg weet, van de

¹⁾ Ik cursiveer.

²⁾ Het is volgens de juiste opmerking van v. Böhm (Pos. Theorie, I, blz. 551, noot) slechts een quaestie van terminologie, of men de «Nutzleistungen» «Güter» wil noemen of niet. Omdat echter wie den term «goed» bezigt, daarmede ook de diensten noemt, waaruit het goed is opgebouwd, is von Böhm's uitspraak: «Ein Sachgut hat offenbar denselben Wert, den die Summe seiner Nutzleistungen hat,» niet voor bestrijding vatbaar, (vgl. t. a. p. blz. 553).

baan.¹⁾ Er is hier, voor zooveel het productiviteits-element in de agiotheorie aanbelangt, agio niet van eenig offer op het daarmee bereikte resultaat, doch er is agio van het eene offer op het andere. Een groot verschil! Von Böhm toetst op verschillend tijdstip gebrachte doch overigens gelijke offers onderling aan hun verschillende opbrengsten, terwijl de productiviteitsleer in waarheid één offer met één opbrengst vergeelijkt.

De redenaar is nu gekomen tot een zeer belangrijke controvers. Het is den lezers van dit tijdschrift natuurlijk bekend, welk een babylonische spraak- en begrips-verwarring nog steeds onder de economen heerschende is met betrekking tot het kapitaalbegrip. Wie von Böhm's kapittel uit het positieve gedeelte, waarin „de Streit um den Kapitalsbegriff” aan de orde is, heeft doorgelezen, kan zich van deze hoogst betreurenswaardige verwarring, die a priori elke discussie over het kapitaal, rente, kapitalisme e. d. met volslagen onvruchtbaarheid bedreigt, een duidelijk beeld vormen. Mr. van Gijn — het kon meelij anders — heeft zich ook op dit gladder pad begeven, waarbij hij voornamelijk positie neemt tegen de door velen aanvaarde onderscheiding tusschen kapitaal en verbruiksvoorraad. Naar zijn wijze van zien was die tegenstelling op haar plaats bij de leer, die de physische productiviteit van kapitaal voorstond, doch „bij de agiotheorie verliest deze onderscheiding alle reden van bestaan.” De hoogleeraar wijst er dan op, dat alle goed „door het feit alleen dat het aanwezig is, productiemiddelen, die anders voor de behoeften van het oogenblik noodig zouden zijn geweest, vrij (maakt), zoodat daarmee omwegen der productie kunnen worden ingeslagen.” De redeneering is duidelijk. Door de aanwezigheid van genotsgoed komt productieve kracht vrij voor den dienst der toekomst, d.w.z. voor kapitaalsvorming. En omdat zonder die aanwezigheid, van kapitaalsvorming (inslaan van omwegen) niets kon komen, is al datgene, 't welk in de behoeften van het oogenblik voorziet, zelf kapitaal. Mij dunkt: dat kan toch niet geheel juist zijn. De voorwaarde tot het ontstaan van iets neemt daarom nog niet, enkel en alleen krachtens de qualiteit van voorwaarde, de eigenschappen en het karakter van dat „iets” over. Ik meen, dat de heer Van Gijn niet voldoende het tweeledig kapitaalsbegrip heeft in het oog gehou-

¹⁾ Gegeven het agio van tegenwoordig op toekomstig goed en de waardeschatting van eenig offer naar de toekomstwaarde van het verwachte resultaat, moet dit offer naar rato van den voet van onderschatting minder bedragen dan het product bij zijn verschijnen.

den, dat von Böhm voorstaat en expresselijk in den IV Abschnitt van Boek I zijner Positive Theorie ontvouwt. Dergelijk genotsgoed, dat in staat stelt omwegen in te slaan, terwijl zonder zijn aanwezigheid alle productieve kracht zich op het heden zou moeten richten, is ook bij von Böhm kapitaal, doch — en daarop dient wel gelet — in privaten zin, d.w.z. van privé standpunt. M. a. w. het is v o o r z i j n e i g e n a a r een bron van rente, van echte kapitaalrente, doch, daar genotsgoed zelf niet kan produceeren doch alleen zijn diensten bij het verbruik daarvan bewijst, zoo is het uitgesloten, dat het in maatschappelijken zin kapitaal zoude zijn, n.l. productiewerktuig, of product dienende tot verdere productie, of tusschenproduct. Middellijk dient zoodanig genotsgoed ongetwijfeld de productie evenzeer, doch met middellijk hebben wij niets te maken. Het gaat om den r e c h t s t r e e k s c h e n dienst. Wanneer middellijk verband reeds tot de kapitaalsqualiteit zou legitimeeren, waar bleef dan de grens? Er is een middellijk en onmiddellijk, het verschil waartusschen niet straffeloos kan verzaakt! Zoo bv. waar we vragen, welk doen en laten, dat voor de welvaart gevolgen heeft, onder het bereik valt der economie. Let men op middellijk, dan behoort o. m. de geheele medische en juridische wetenschap tot economie. Want zonder gezondheid geen arbeidskracht en zonder rechtsorde geen gelegenheid om haar ongestoord aan te wenden. Maar zoo ook hier. Er is een groot verschil, van maatschappelijk standpunt, of de rente afgeworpen wordt door een genotsgoed (woonhuis, alle duurzaam goederen wier nutspraestaties gebruikt worden gewoonlijk in den vorm van een huurovereenkomst, maar ook verbruiksgoederen, als de visschen in Roscher's voorbeeld), dat zelf niet deelneemt in de productie, al is er allicht middellijke invloed, dan wel door een tusschengoed, dat zelf de productie vermeerderd, zoodat hetgeen daarmede wordt bereikt en den gebruiker-eigenaar (al of niet in één persoon vereenigd) en der gemeenschap ten goede komt.

Dat de heer van Gijn de onderscheiding tusschen kapitaal als productiewerktuig (maatschappelijk kapitaal) en als rentebron (privaat-kapitaal) bij zijn critiek op von Böhm's kapitaalebegrip te zeer verwaarloost, blijkt wel duidelijk uit de volgende passage: „Von Böhm blijft in hoofdzaak aan de onderscheiding van Smith hangen, zij het gewijzigd naar zijn veel ruimer productiebegrip en zegt dat kapitaalgoederen zijn producten, welke dienen als middel tot verwerving van goederen, of korter gezegd: alle tusschenproducten, terwijl eindproducten ver-

bruiksvoorraad zijn. „Hieruit,” — vervolgt de spreker — „zoude moeten voortvloeien, dat dagelijksche verbruiks-artikelen geen kapitaal zijn. Als men dus een troep kolonisten een schip met werktuigen en machines mede-geeft en een schip met levensmiddelen om de eerste maanden, voordat er een oogst is, daarvan te leven, dan zoude men ze volgens die onderscheiding voor de helft kapitaal en voor de helft iets, dat geen kapitaal is, mede-geven. Ik acht dit geheel onlogisch.” De redenaar be-toogt dan, terecht, dat „de voorraad levensmiddelen, welken de kolonisten medekrijgen, evengoed voor hen omwegen der productie mogelijk (maakt) als de machi-nes.” Het zij mij in dit verband vergund te mogen vol-staan met een verwijzing naar von Böhm's sub-kapittel getiteld „Der allgemeine Subsistenzmittelmarkt” ¹⁾, waar- in de schrijver betoogt, dat er noodzakelijk een agio van de bestaansmiddelen, die een productieperiode mogelijk maken, zijn moet boven het productieresultaat (toekomst- goed), omdat de aanbieders der bestaansmiddelen tegen- woordig en toekomstig goed even hoog, doch de vragers tegenwoordig goed hooger schatten en bij de laatsten, de vragers, het overwicht is: „Das Angebot ist nämlich auch in der reichsten Nation begrenzt durch den augenblicklichen Stand des Volksvermögens. Die Nachfrage dagegen ist eine praktisch grenzenlose: sie geht mindestens so weit, als durch Verlängerung des Produktionsprozesses sich das Produktionsertragnis noch steigern lässt, und diese Grenze liegt auch bei der reich- sten Nation noch weit jenseits des augenblicklichen Be- sitzstandes.” ²⁾ Wat wil dit nu anders zeggen, dan dat von Böhm de bestaansmiddelen, noodig om de productie- periode door te komen, rekent tot het „privatwirtschaft- liche” kapitaal? Tot het kapitaalebegrif in de rentetheo- rie? En kan Mr. van Gijn, die zelf de renteleer be- handelt, dan nog volhouden, dat von Böhm het genots- goed buiten „het” kapitaal heeft geplaatst?

Wanneer de heer Van Gijn echter mocht bedoelen, dat von Böhm allerlei buiten het m a a t s c h a p p e - l i j k kapitaalebegrif plaatst, dat bv. Fisher, in dezen nog verder gaande dan destijds Knies, daarbij inlijft, dan mag dat juist zijn, doch vraag ik, wat zulks met het r e n t e - probleem heeft van doen? Is de productie eerst ten einde met den voltooiden einddienst, met de behoeftebe- vrediging in letterlijken zin, dan wordt alle z.g. eind- product, alle genotsgoed (Güter erster Ordnung bij

¹⁾ Positive Theorie, I, blz. 525 v.

²⁾ T. a. p. blz. 540—541.

Menger): tusschenproduct. Dit leert Irving Fisher. Er is dan geen antithese tusschen kapitaal en verbruiksvoorraad. Kapitaal valt dan geheel samen met vermogen en komt in tegenstelling tot inkomen (het bekende contrast tusschen „stock” en „flow”). Von Böhm heeft in een meesterlijke kritiek aangetoond, dat, voor zoover het niet slechts om verschil over termen, over naamgeving van begrippen, waaromtrent men het eens kan zijn, gaat, doch er een materieel verschilpunt bestaat, uit de antithese: inkomstenbron contra inkomen niet noodzakelijk behoeft te volgen dat tegenover het ééne alomvattende inkomen nu ook slechts één bron zou staan. En toegegeven, dat kapitaal inkomen afwerpt en dus „stock” is, dan is om die reden nog niet noodwendig alle „stock” kapitaal.

Wat is in Fisher's doctrine, die de heer van Gijn overneemt, eigenlijk product? Steeds iets onstoffelijks. Want wat von Böhm eindproduct of genotsgoed noemt, beteekent niet de afsluiting der productie doch haar laatste stadium. Er worden gevoelens van welbehagen geproduceerd, van verzadiging, en die gevoelens zijn het einde der productie, m.a.w. „het” product. Het einde der consumptie valt met het einde der productie samen. Nieuw is dit niet, in zoover reeds de oude Roscher in zijn „Grundlagen der Nationalökonomie” aannam, dat ook z.g. genotsgoed aan de productie deelneemt en de innerlijke goederen van verzadiging, gezondheid, ontwikkeling e.d. te voorschijn roept. Nu is alle productie op consumptie gericht. Dit is onloochenbaar. Maar ook moet er ergens een grens liggen. Die grens is, meen ik, bereikt, m.a.w. de productie houdt op, zoodra het goed in de sfeer van het ge- of verbruik is beland. Wat er daarna nog gebeurt, interesseert de gemeenschap niet langer, terwijl toch de productie zelve haar hoogelijk moet interesseeren. Nu kan de betrokken enkeling, bij wijze van „Spielerei”, nog wel volhouden, dat hij, hoewel niets doende dan consumeeren, een zeer ijverig „producent” is van allerlei innerlijke „producten”, doch dat wordt toch door wie zijn oog op de werkelijkheid gericht wil houden, niet au sérieux genomen. Hoe bedenkelijk begeeft men zich met dergelijke begripsexpansie buiten het (onder een kruisverhoor à la von Böhm genomen) spraakgebruik, dat bij productie denkt aan de voortbrenging van stoffelijke zaken als eindresultaat! En, waar het dan toch zeker noodig wordt de productie te onderverdeelen in de zoodanige, die stoffelijke en die onstoffelijke goederen in het aanzijn roept, welken naam zal men dan geven aan de productiefactoren,

die zich tot de eerste categorie bepalen? Alle goederen lossen zich ten slotte wel in dat onstoffelijke op, doch er zijn goederen, die dat onmiddellijk, van huis uit doen, er zijn andere, die dat slechts doen door een lange reeks van tusschengeledingen. Dit is juist van het allergrootste belang voor het renteverschijsel, en nu gaat het toch, meen ik, niet aan alles maar in één grauwe massa samen te werpen en tot kapitaal te verklaren op grond van een tegenstelling tot een kunstmatig inkomstenbegrip, waaraan alle stoffelijkheid vreemd is. Wil de heer Van Gijn in ernst het verschil loochenen, dat wel haast ieder moet voelen en dat er ook theoretisch moet zijn, tusschen eenerzijds een werkelijken business-man, die opgaat in zijn zaken en den voorraad stoffelijke goederen helpt vermeerderen, terwijl hij voor de „innerlijke” goederen van verzadiging, genot e.d. zich nauwelijks tijd gunt en anderzijds den volstrekten luiard, die aan niets anders denkt en niets anders doet dan consumeeren wat anderer vlijt heeft gewrocht? In Fisher's stelsel is het echter de vraag, wie van beiden als „producent” met de eerepalm zal gaan strijken! Er zal toch allicht dit onderscheid zijn, om mij tot de stoffelijke goederen te bepalen, dat onze eerste man den voorraad vermeerdert, terwijl de laatstgenoemde daarop alleen maar teert.

Geheel ga ik met den spreker mede, waar hij in de productiviteitsleer afkeurt de gewoonte, om als rente te boeken hetgeen een productie met kapitaal meer oplevert dan zonder. Inderdaad is haar cardinale fout geweest, dat zij haar taak volbracht achtte met het bewijs te leveren der noodzakelijkheid van een waardesurplus, zonder aandacht te schenken aan de hoofdvraag, of er van die bruto-opbrengst, na aftrek van den waardeteruggang der kapitaalgoederen zelf door slijtage enz., nog een netto-opbrengst noodzakelijk overblijft. De agiotheorie heeft dadelijk begrepen, dat het gaan moest om de verklaring van een netto-rente. Zij heeft bv. ook de verklaring gegeven van een netto-pachtwaarde, terwijl Ricardo's pachtwaardeleer, onbewust, alleen het bestaan van een bruto-opbrengst zocht te verklaren.

Thans gaat prof. Van Gijn over tot de „toepassing” van al deze theoretische uiteenzettingen en komt hij tot een tweetal punten, waaraan hij wil waar maken, „dat de leer der financiën bij ons nog te zeer op de productiviteitstheorie gebaseerd is.” Allereerst bespreekt hij de leer van de dekking der staatsuitgaven. En dan is een groote vraag in de leer der financiën, voor welke uitgaven „duurzaam” of althans voor langeren tijd mag worden geleend, voor welke niet. De geldende leer om-

schrijft de spreker als volgt: „er mag geleend worden voor de dekking van productieve uitgaven, dat zijn uitgaven voor goederen, welke gelden doen inkomen ten minste gelijk aan de rente van de daarvoor aan te gane leeningen. Men geeft dan desnoods toe, dat dit gelden afwerpen niet rechtstreeks behoeft te geschieden, maar geld moeten de zaken, waarvoor geleend wordt, toch in het laatje brengen.” Het is vooral Pierson geweest, die deze meening was toegedaan en te onzent op de leeningpraktijk des Rijks zijn stempel heeft gezet.

Inderdaad is er reden voor verwondering, dat de basis voor de duurzame leeningen bijna zonder tegenspraak te ontmoeten steeds in de theorie zoo smal is gehouden. Als een uitzondering tekenen in uit Conrad¹⁾ op, dat hij het verkeerd oordeelt den ganschen last op de tegenwoordige generatie te leggen, wanneer het gaat om den „Aufwand für einen Verteidigungskrieg, der den Feind von den heimatlichen Grenzen fern hält, eine Invasion vermeidet und die Unabhängigkeit des Landes gewährleistet.” Dan is dus leenen op langen termijn geoorloofd. Zeer algemeen en juist drukt verder Max von Heckel²⁾ zich uit, waar hij zegt: „Der Staat und die übrigen öffentlichen Körper haben, wie alle anderen Wirtschaften, bei der Führung ihres Haushaltes ausserordentliche Bedürfnisse zu befriedigen. Zur Deckung eines solchen ausserordentlichen Bedarfes müssen die öffentlichen Körper auf ausserordentliche Einnahmen zurückgreifen. In solchen Fällen haben wir es mit Aufwendungen zu tun, die unperiodisch im Haushalte auftreten. Diesem Tatbestande entspricht es, dass diese Ausgaben regelmässig durch solche Einnahmen bestritten werden, die keiner fortlaufenden Wiederholung fähig sind.” En verder: „Die Aufnahme von Schulden zur Bestreitung des ausserordentlichen Finanzbedarfs ist eine berechtigte Massregel der Finanzverwaltung, sie hat eine durchaus koordinirten Stellung gegenüber der Deckung durch Erhöhung der Steuerlast.” Ook deze schrijver denkt er blijkbaar niet aan, het leenen op langen termijn tot de z.g. productieve uitgaven te beperken. Alleen mogen het geen regelmatig terugkeerende uitgaven zijn.

De hoogleeraar wijst er nu op, hoe de opvatting van Pierson eenerzijds te ruim en anderzijds te eng moet worden geacht. Pierson heeft gezegd³⁾: „Een duur-

¹⁾ Grundriss zum Studium der pol. Oekonomie 3. Teil, Finanzwissenschaft, 3. Aufl. 1903, blz. 145.

²⁾ Handwörterbuch der Staatswissenschaften von Conrad enz., 3. Aufl. 7. Band, sub voce Staatsschulden.

³⁾ Leerboek, II, blz. 675—676.

zame leening te sluiten van f 10 miljoen à 4 % levert alleen dan geen bezwaar op, als men voor die f 10 miljoen werken zal verkrijgen, die jaarlijks een zuiver inkomen geven van f 400.000." Hierbij teekent de spreker aan: „Dit zoude waar zijn, als alle zaken eeuwigdurend waren, doch zulks zijn feitelijk geen zaken behalve somtijds terrein. Huizen, spoorwegen, forten, waterwegen, ze verliezen alle hun eigenschap om diensten te bewijzen deels door fysieke redenen, deels door psychische d. i. door verandering van de behoeften. Pierson vergeet als goed volgeling van de productiviteitstheorie de geheele reproductie van het kapitaal." Ik meen, dat hier prof. van Gijn tegenover Pierson onbillijk is geworden. Het lijkt toch reeds op het eerste gezicht onaannemelijk, dat een econoom van de beteekenis van Pierson zulk een groven blunder zou hebben begaan. De heer van Gijn heeft den auteur, dien hij weerleggen wil, niet goed gelezen. Want Pierson zegt volstrekt niet in zijn voorbeeld, dat de zaak waarvoor geleend wordt f 400.000 en niet meer opbrengt.¹⁾ Pierson stelde uitdrukkelijk, dat voor de f 10 miljoen werken worden verkregen, die jaarlijks een **zuiver inkomen** geven van 4 ton. Dit sluit in, dat er een **onzuiver inkomen** wordt verkregen tot grooter bedrag, waaruit mede de amortisatie moet worden bestreden. Na aftrek van alle onkosten blijft dan, dit is Pierson's uitgangspunt, zuiver 4 ton als rente (die immers zuiver is) over.

Al ontken ik niet, dat Pierson voor zoover duurzame leeningen betreft de productiviteitstheorie nog niet heeft losgelaten, zoo gaat toch meen ik de bestrijding van prof. Van Gijn langs hem heen, omdat hij zijn punt van aanval verkeerd heeft gekozen. Wanneer nu de spreker er aan toevoegt, dat Pierson ook in 1891 blijk gaf met den duur der zaken, waarvoor de Staat leende, niet te rekenen, toen hij op de vraag voor welke zaken de leening werd aangegaan en of de aflossingstermijn wel met den duur dier zaken klopte, antwoordde dat er geleend werd om de schatkist te vullen, dan mis ik wel op het oogenblik, dat ik deze regelen schrijf de gelegenheid om het geheele verband van de discussie in de Kamer na te gaan, doch wil ik niettemin opmerken, dat de leeningwet van 28 December 1891 (Staatsblad No. 230) mij geen sterk staaltje te dezen schijnt, omdat zij strekte

¹⁾ Aldus wordt hij nochtans door den spreker geïnterpreteerd, waar deze zijn weerlegging als volgt begint: «Een zaak, die 25 jaar lang f 400.000 en niet meer opbrengt geeft allerminst 4 pCt. rente van f 10.000.000.»

gelden voor de nadeelige rekeningsaldo's van een zestal begrotingsjaren op te nemen en daarneven een consolideering van $3\frac{1}{2}$ % rentegevende obligatiën door de Ned. Rijnspoorweg Mij. uitgegeven, mogelijk te maken. De vraag nopens behoorlijke amortisatie ware veeleer bij de primaire uitgifte door voormelde spoorweg Mij. op haar plaats geweest.

Anderzijds is volgens den spreker Pierson's opvatting, dat de vruchten der werken in geld in de schatkist moeten vloeien, te eng. En hier staat de hoogleeraar sterk, waar hij zich op de agiotheorie beroept. Of de zaak, waarvoor geleend wordt, een geldinkomen afwerpt, is van ondergeschikt belang. Het komt er alleen op aan, dat bij de aanschaffing rekening is gehouden met de geringere waarde van de meer verwijderde diensten, die van de zaak worden verwacht. Met het opschieten van den tijd wordt dan de rente genoten in den vorm van den geleidelijken waardeaanwas. En zoo concludeert de heer Van Gijn volkomen juist: „Voor elke zaak, die langer dan een jaar dienst doet, mag de Staat in beginsel leenen; de prijs, dien hij voor de zaak uiterlijk geven mag, impliceert in tijden, waarin de rentevoet voor den Staat 4 % is, dat hij de toekomstige diensten bij voorbaat met een geringeren prijs betaalt, en dat zij jaarlijks 4 % in waarde stijgen.” En het is met groote instemming, dat ik nog deze zeer behartigenswaardige woorden, welke ieder, die uit de veelal moeizaam opgebrachte belastingpennningen aankopen voor Rijksrekening heeft te doen, als tot hem gericht beschouwe, uit de rede overneem: „Ik merk met nadruk hierbij op, dat, al betaalt de Staat een zaak uit belastinggeld, hij dan toch daarvoor geen hooger prijs mag geven; zij is niet meer waard; rente is niet een zaak, die er is of niet is, al naar iemand wil. De rente, de onderschatting van toekomstige zaken is er, haar negeeren is geld opofferen. Betaalt de Staat een duurzame zaak dadelijk geheel uit belastinggeld ¹⁾, dan offeren de contribuabelen rente op. De opvatting is ten eenen male onjuist, dat, wanneer het geld van de belastingschuldigen wordt genomen, alsdan de rente wordt uitgespaard. Het is immers voor de belastingschuldigen ook niet om het even, of zij in 1918 of in 1928 f 100 meer belasting betalen. Ware het anders, dan zoude niemand er bezwaar

¹⁾ Bedoeld wordt met «dadelijk geheel» blijkbaar: zonder dat de toekomstige diensten worden verdisconteerd. Intusschen wordt juist bij disconto de waarde geheel voldaan en zonder disconto: meer dan geheel. Bij dergelijke subtiele quaesties drukt men zich moeilijk te nauwkeurig uit.

tegen kunnen hebben, als de Staat nu maar ineens de belastingen over een geheel tienjarig tijdperk tegelijk invorderde.”

De redenaar licht daarna de zaak nog toe aan een sterk voorbeeld, een verdedigingswerk, een fort. Inkomsten, behalve misschien door verpachting van het gras op de wallen, levert zoo'n werk niet op, althans niet in geld. Er moet voor onderhoud en verbetering, voor het paraat houden door technici en bezetting ook in vredes-tijd jaarlijks een massa geld op worden toegelegd. De agiotheorie toont echter zonneklaar aan, dat ook voor dergelijke zaken van langen duur mag worden geleend en dat ook zij, naarmate de toekomstige diensten naderbij komen, een waardeaanwas opleveren, de rente. Ik zou nog een stap verder willen gaan dan de geachte spreker en zelfs willen volhouden, dat, al liet de agiotheorie te dezen in den steek — wat zij geenszins doet —, dan nog leening voor dergelijke zaken, die in mijn suppositie niets zouden opbrengen, zou moeten worden toegelaten, enkel en alleen ter wille van een meer gelijkmatige verdeling van den last over allen, die gedurende het bestaan van zoo'n werk zouden profiteeren van zijn diensten. Al ware er geen onderschatting van toekomstige diensten, al ontbrak dus alle waardeaanwas bij hun rijpwording, dan zou er toch alle plaats blijven voor de overweging, dat het onbillijk zoude zijn bv. de kosten voor de aanschaffing van een geheel nieuwe oorlogsvloot te verhalen alleen op dezulken, die toevallig in het tijdsgewicht van dien aanschaf het voorrecht hadden bij den belastingfiscus bekend te zijn, zoodat voor leening ook dan veel ware te zeggen. Nu wij echter weten, dat in den prijs ook der zg. meest onproductieve zaken de toekomstwaarde harer nutspraestaties is verdisconteerd, dat mitsdien alle goederen, mits van eenige duurzaamheid ¹⁾, rente dragen, wordt het betoog, dat daarvoor geleend mag worden, ten zeerste versterkt.

De heer Van Gijn verwijst verder „naar hetgeen nog jaarlijks in de Millioenennota wordt betoogd” om aan te toonen dat de productiviteitsleer in de praktijk de financiën nog verre van dood is. Inderdaad lees ik in de

¹⁾ Mr. van Gijn zegt, naar wij boven zagen, dat voor elke zaak, die langer dan een jaar dienst doet, de staat in beginsel mag leenen. Zóó geformuleerd, rijst de vraag, of dit beginsel halt houdt bij korteren duur dan van een jaar? Dat kan, dunkt mij, de spreker niet meenen. Wanneer echter van «beginsel» de rede is, dan ligt de grens tusschen al dan niet duurzaam bij de seconde, volgende op het heden.

nota van minister Bertling van 17 Sept. 1913: „In deze becijfering” — bedoeld zijn de cijfers van den geheelen resp. den gewonen dienst in uitgaaf en in ontvang — „zijn de volgende uitgaven en middelen als buitengewoon beschouwd in den zin, voor de uitgaven, dat zij desnoods door leening of andere buitengewone ontvangsten mogen gedekt worden” ¹⁾ enz.; volgen als uitgaven: spoorwegen, telefonie, staatsmijnen, domeinen, voorschotten ingevolge de Woningwet en Muntwezen, al te gader uitgaven, die, om met den hoogleeraar te spreken „geld in het laatje brengen.” De heer Treub, bv. in zijn millioenennota van 21 Sept. 1915, laat op de corresponderende plaats deze tirade achterwege en zegt zeer sober: „Een opgave van de uitgaven, welke in deze becijfering respectievelijk als buitengewoon en als crisisuitgaven zijn beschouwd... moge hier volgen.” ²⁾ Toeval? In elk geval: verbetering, voor zooveel de nota aanbehangt. Niet, voor wat den verantwoordelijken onderteeenaar van de nota aangaat. Immers de heer van Gijn brengt ons in herinnering hetgeen de heer Treub een jaar later te dezer zake op een congres ten beste gaf: „Op het congres op gemeentelijk financieel gebied in September 1916 te Amsterdam gehouden, stelde hij de leeningpolitiek van den Staat als de meer solide en wenschelijke naast de meer onsolide politiek van gemeenten, die voor schoolgebouwen en raadhuizen leenen.” Het is te begrijpen, dat de redenaar deze opvatting verwerpt. Hij noemt het niet consequent, dat Mr. Treub dergelijke leeningen voor kleine gemeenten weer wel goedkeurt en vervolgt: „Kleine gemeenten leenen niet voor schoolbouw, omdat zij slechts eenmaal in de veertig jaren een nieuwe school behoeven, doch omdat zij het evenmin redelijk achten de diensten, welke de school in de toekomstige 40 jaren zal bewijzen, ten laste van de belastingsschuldigen te brengen in het jaar, waarin de bouw toevallig valt, als zij — en wie ook — het redelijk zouden vinden eenmaal in de veertig jaren een post op de begroting te brengen, en belastinggeld te betalen tot vorming van een kapitaal, waaruit de diensten van de onderwijzers gedurende de volgende 40 jaren kunnen worden betaald.” Inderdaad wordt door leenen voor dergelijke werken, door den dienst van

¹⁾ Ik cursiveer.

²⁾ De heer Van Gijn zelf in zijn Millioenen-nota van 19 September 1916 neemt deze zinsnede op dezelfde plaats woordelijk uit de nota zijns voorgangers over.

buitengewoon'', volmaakt hetzelfde bereikt als door den dienst van „gewoon'' bv. met betrekking tot de onderwijzerssalariissen: een gelijkmatige verdeling en van lasten en van lusten over de betrokken burgergeneratie(s). Wanneer de spreker even verder „men'' doet opponeeren in dezer voege: „men¹⁾ had met het leenen nooit moeten beginnen, want dan genoot men²⁾ nu de diensten van de bestaande scholen om niet'' en daarop doet volgen: „dan kan het antwoord niet anders luiden dan: waarom waren zij, die voor ons kwamen, verplicht voor ons kapitaal te vormen en dan wel juist in dien vorm van onbezwaarde scholen of raadhuisen'', zoo zou ik meenen, overigens geheel blijvende in de lijn van den hoogleeraar, dat ook nog dit in rhetorischen vraagvorm gekleede antwoord ware te geven: waarom waren zij die voor ons kwamen met al hun opvolgende rechtverkrijgenden verplicht ten eeuwigen dage de rentederving te dragen van de voor school- of raadhuisbouw door een heffing in eens afgestane kapitalen? Zijn dat scholen of raadhuisen om niet? Terecht merkt de spreker in dit verband nog op, dat niemand er aan denkt, den gemeenten te verwijten, dat zij geen grootboekkapitalen in vroeger jaren hebben gekocht ten einde uit de opbrengsten daarvan de onderwijzers te salarieeren. Evenmin mag men het niet-vormen van een schat voor schoolbouw enz., waardoor leenen noodig wordt, haar tot een grief maken.

De heer Van Gijn besluit de bespreking van dit beoemde vraagpunt uit de leer der financiën met deze woorden: „Nu wil ik niet treden in de vraag of publiekrechtelijke lichamen kapitaal moeten vormen; ik voor mij acht dat als regel allerminst gewenscht. Maar indien men de vraag bevestigend beantwoordt, dan acht ik toch een bepaalden eisch en van finantiekunst en van democratie, dat men zulks doet in een voor elkeen duidelijken vorm, gelijk Rotterdam voor eenige jaren deed, toen het een fonds voor een park stichtte, doch niet in een vorm, die elk inzicht in hetgeen men wel of niet doet, ten eenen male verduistert.'' Ik moet er hier rond voor uitkomen, al heeft het streven van den spreker, op zichzelf beschouwd, om duidelijkheid in de financiën te betrachten of te willen betracht zien, natuurlijk mijn volle sympathie, dat hier toch de onduidelijkheid mij eenigermate ontgaat. Wat is er voor onduidelijks in „een hef-

¹⁾ Dit is weer een andere «men».

²⁾ Hiertoe behoort zeker de belanghebbende «men», die zich beklagt.

fing 'in eens'? Dat de volle last daarbij op het heden wordt gelegd, springt toch, meen ik, in het oog. En wanneer een „grootte gemeente” — ik bedoel niet Apeldoorn of Ede maar Amsterdam etc. — haar plan voor scholenbouw, om bij dit voorbeeld te blijven, zóódanig inricht, dat volgens een vaste rotatie telkenjare van de 40 scholen er één van den grond af moet worden hernieuwd, is er dan wederom eenige onduidelijkheid in gelegen, zoo die kosten voor één school op de gemeentebegroting hun blijvende plaats vinden? Ziet dan niet ieder, die oogen heeft, dat hoewel zoo'n school uit belastinggeld wordt gekweten, er door het systeem van rouleeren een even gelijkmatige verdeling van lasten over allen, die belang hebben bij het complex van scholen, plaats heeft als wanneer scholenbouw alleen uit leening werd bestreden? En wat de opmerking over het „als regel allerminst gewenschte” van kapitaalvorming door publiekrechtelijke lichamen aangaat, meen ik, dat de redenaar te veel generaliseert. Ik zou de publieke bedrijven willen uitschakelen, al weet ik dat dit een strijdvraag is. Maar wanneer de Staat en zijn deelen bedrijven aan zich trekken of nieuwe oprichten, dan ligt het toch wel in de commerciële en ook — van hooger plan — in een gezonde sociaal-economische lijn, dat voor die bedrijven op de betrokken overheid de taak van kapitaalvorming, kapitaalinstandhouding en kapitaalvermeerdering als een verplichting ruste. Zoolang het enkel kapitaalverplaatsing betreft, zoolang de belastingen ten behoeve van zoodanige zg. kapitaalvorming worden vermeerderd en verhoogd, is er weinig winst voor de gemeenschap: de belastingplichtigen zullen allicht minder sparen dan voorheen en niet zoo spoedig op hun levensvoet bezuinigen. Doch bijaldien het bedrijf zelf de bron kan zijn voor kapitaalsreconstructie en -vermeerdering, gelijk dat zoo vaak in het particuliere bedrijf wordt gezien, wanneer dit soms uit bijna niets door talent en durf van den leider groeit van binnen uit en zijn eigen kapitaalbasis zelf voortdurend verbreedt, wat zoude er zijn aan te merken tegen dergelijke kapitaalvorming, zoo zij in een publiek bedrijf plaats had? Onder deze conditie natuurlijk, dat het publiek niet wordt gebrandschat, doch betaalt, wat de dienst op de vrije markt waard is of waard zoude zijn. Ik acht het een nadeel, dat er nog zoo weinig koopmansgeest de bureaucratie is binnengedrongen. Waarom bouwt de staat duurder dan wie ook? Waarom worden hem voor de voorziening in zijn duizende en tienduizende behoeften veeltijds prijzen in rekening gebracht, die geen particu-

lier denkt te betalen? Aan gemis aan commerciëlen geest schrijf ik het toe, dat de latente kracht tot kapitaalvorming, die ongetwijfeld in de publieke huishouding, gelijk in elke andere huishouding, aanwezig is, en welker ontplooiing ieder, ook Mr. Van Gijn, in het algemeen belang moet wenschen, vrijwel niet tot uiting komt. Intusschen: ik herinner mij, dat de heer Van Gijn niet treden wil in de vraag of publiekrechtelijke lichamen kapitaal moeten vormen, en misschien heb ik als criticus hierover reeds te veel gezegd. Doch waar de geachte spreker niet kon nalaten toch van zijn gevoelen in het algemeen te doen blijken, achtte ik mij gerechtigd tegen het trekken van generaliseerende conclusies uit de enkele zinsnede te waarschuwen.

En nu het tweede punt, de laatste toepassing van de productiviteitstheorie op de leer der financiën: het inkomstenbegrip in onze inkomstenbelasting. De heer Van Gijn „kan niet zeggen, dat de tegenwoordige inkomstenbelasting, vergeleken bij Pierson's gesplitste inkomstenbelasting, in goede richting is gegaan, doordat de ontwerper nog geheel stond op den grondslag van de productiviteitstheorie met de daarbij behorende opvattingen omtrent productie en kapitaal.” Twee zaken brengt de redenaar naar voren: de inkomsten uit kapitaal worden ten onrechte beschouwd als waren zij fysiek van het kapitaal te onderscheiden, in plaats van een waardestijging van het kapitaal. En verder wordt bij de inkomstenbelasting nog steeds het standpunt ingenomen, hetwelk „productief” ten aanzien van goederen beperkt tot rente in geld. Wanneer de wet uitzonderingen kent, zijn daarin geen lucida intervalla te zien, geen concessies aan de agiotheorie, doch uitsluitend praktische afwijkingen van de onhoudbaar gebleken oudere leer. Wat het eerste punt aangaat, waarin dus de heer Van Gijn aan de huidige regeling onzer inkomstenbelasting verwijt, dat zij als inkomen uit kapitaal iets aanmerkt, dat fysisch van dit laatste ware te onderscheiden, in stede van in een waardestijging van het kapitaal zoodanig inkomen te onderkennen, meen ik toch, hoewel ik zijn afkeuring van het inkomstenbegrip in de belastingwet deel, dat de hoogleeraar eenigermate met zijn vroegere uiteenzetting nopens hetgeen als kapitaalinkomen ware te beschouwen, in strijd geraakt. Hij is het immers met Fisher eens, dat inkomen uit stoffelijke goederen (en alle stoffelijke goederen zijn kapitaal) niet zelf uit stoffelijke voorwerpen bestaat doch uit het genot van hun diensten. Het eindgoed, waarop de productie aanstuurt, is zelf immaterieel, en het inkomen, dat uit het totaal dier

eindgoederen-diensten is opgebouwd, is van de stoffelijke middelen, die kapitaal zijn, scherp te scheiden. Hoe kan nu, zou ik willen vragen, een dergelijk inkomen samen-vallen met een „waardestijging van het kapitaal”? Neem het geval, dat de spreker zelf behandelt, nl. de winterjas, die 5 jaar lang een genotinkomen verschaft, dat per jaar gelijk te stellen is aan het nut van f 20. Bij een agio van 5 % zijn de jaarlijksche genietingen thans te stellen op f 19.04, f 18.14, f 17.26, f 16.44 en f 15.66 en is de waarde van de jas 84.54 tegenwoordige gulden. Een jaar is voorbij en een inkomen genoten van f 20. Waar is nu de waardestijging van het kapitaal? Zie ik goed, dan is de kapitaalswaarde der jas, die nog slechts 4 jaar dienst kan doen, met f 15.66 verminderd. Ik begrijp zeer wel de bedoeling van den spreker, die iemand, die f 20 bruto-inkomen geniet en f 15.66 verliest, voor een netto-inkomen van f 4.34 in de inkomstenbelasting wil aanslaan, doch dat die f 4.34 een waarde stijging van het kapitaal beduiden, waar een jaardienst van f 15.66 is weggevallen, kan kwalijk worden toegegeven. Er moet hier een fout schuilen, die m.i. hierin gelegen is, dat „inkomsten van het kapitaal” en „waardestijging van het kapitaal” elkander niet volkomen dekken.¹⁾ De man met de winterjas heeft een inkomen uit kapitaal, doch de waarde der jas gaat telken jare achteruit en is na 5 jaar op het nulpunt gekomen. Daarom meen ik, dat het juister is, waardestijging van kapitaal als één der vormen van inkomen —, niet als den vorm van inkomen uit kapitaal te beschouwen. Overigens blijkt weer, hoe moeilijk Fisher's inkomstenbegrip zich laat voegen in een bij uitstek praktische zaak, gelijk een inkomstenbelasting is. Want wanneer het inkomen onstoffelijk is, hoe kan dan een heffing van dat inkomen stoffelijk wezen?

Geheel ga ik met den heer Van Gijn mede, waar hij het afkeurt, dat bij onze inkomstenbelasting te veel haar

¹⁾ Volkomen juist omschrijft de heer Van Gijn de rente, het inkomen uit een vermogensbestanddeel over een tijdperk, als datgene, «wat de, aan het einde van dat tijdperk beschikbare tegenwoordige en toekomstige diensten van dat vermogensbestanddeel te zamen met den genoten dienst, meer waard zijn dan de bij het begin beschikbare tegenwoordige en toekomstige diensten.» In het geval van de winterjas hebben we eerst de reeks $19.04 + 18.14 + 17.26 + 16.44 + 15.16$, totaal 84.54. Na een jaar wordt dat $20 + 19.04 + 18.14 + 17.26 + 16.44$, totaal 90.88. Dus toch waardestijging van het kapitaal? Neen! Immers het cijfer 20 behoort tot het verleden, die jaardienst is genoten en dus nu niets meer waard.

karakter van een heffing van het zuiver inkomen is verwaarloosd. De oude productiviteitstheorie was blind voor het feit, dat de kapitaalgoederen zelf verbruikt worden, en onze inkomstenbelasting is, voor zoover particulier vermogen aangaat, met hetzelfde euvel behept. Bij een huis wordt geen rekening gehouden met den waardedeteruggang, die ten slotte op vernietiging uitloopt, ook al wordt het normaal onderhouden. Evenmin wordt gelet op verandering in de eischen, die men aan een woonhuis stelt. Wanneer iemand een effect met hoog rentetype boven pari koopt, dat door uitloting of op andere wijze vroeg of laat à pari zal worden afgelost, dan ligt in dat hogere rentetype een vergoeding voor dit dreigend nadeel, de rente is niet meer „zuiver”, en nochtans wordt zij als zuiver inkomen belast. Bij bedrijven is het anders: „op bezittingen, die men in een bedrijf bezit, mag worden afgeschreven volgens goed koopmansgebruik”. Met verschil in draagkracht heeft dit natuurlijk niets te maken. Een bedrijf behoeft principieel niet meer te worden ontzien dan een particulier. Al- of niet boekhouden heeft op die draagkracht geen invloed en is alleen voor de contrôle van belang. Volkomen terecht zegt de spreker dan ook: „Het standpunt, dat voor particulieren inkomen uit vermogen en vermogensvermeerdering twee afzonderlijke zaken zijn, wordt er slechts te onhoudbaarder om, nu men dat standpunt voor lieden, die een bedrijf hebben, althans voor zoover het vermogen in het bedrijf aangaat, terecht losliet.”

Nadat de heer Van Gijn nog met enkele voorbeelden heeft toegelicht, hoe waardedaling en waardestijging eener zaak het bedrag der uit die zaak genoten rente beheerscht en er op gewezen heeft, dat „het gewone publiek pleegt te redeneeren als de fiscus bij de inkomstenbelasting”, terwijl er voor de belastingschuldigen wel bezwaren zijn, wanneer een niet gerealiseerde kapitaalstijging op den voet van gerealiseerd inkomen wordt belast (vooral bij sterke progressie zou dat zeer drukkend kunnen worden), kent hij den voorrang toe aan Pierson's gesplitste inkomstenbelasting, waarbij het inkomen uit vermogen gesteld werd op 4 % van dat vermogen, zoodat daling der kapitaalswaarde in mindering, stijging in meerdering kwam. Wie voor f 100.000 nominaal $2\frac{1}{2}$ % werkelijke schuld koopt tegen een koers van 50 %, zal, bij een koersstijging tot 97 % volgens het nieuwe stelsel steeds over f 2500 inkomstenbelasting blijven betalen, terwijl veel juister in Pierson's systeem de belasting eerst geheven zou zijn naar een inkomen op den voet van 4 % over f 50.000, en de koers-

rijzing volgende, ten slotte naar een inkomen ad 4 % over f 97.000.

Het tweede bezwaar van den schrijver tegen het inkomenbegrip is, naar wij reeds zagen „dat alleen als productief worden beschouwd goederen, met welke schijnbaar rente in geld of vruchten wordt gemaakt.” Na al het voorgaande, waaruit des sprekers standpunt voldoende bekend is geworden, kan ik hierover kort zijn. Duurzame goederen dragen steeds rente, ook al brengen zij geen cent „in het laatje”. En daarom moet over die rente inkomstenbelasting worden betaald. „Wie schilderijen koopt, verteert op dat oogenblik zoo min als wie scholen bouwt, hij belegt geld in toekomstige diensten, die, minder toekomstig wordende, in waarde stijgen, rente geven, en hetzelfde geldt bij elken aankoop van zaken, die langer duren dan het tijdperk, waarover men rekent, d.i. gewoonlijk het jaar.” Theoretisch is dit volkomen in orde, doch praktisch zijn er zóó groote moeilijkheden, dat ik mij afvraag, of het op zichzelf juiste denkbeeld wel kan worden uitgevoerd. Er zijn tal van genotsgoederen (niet in Fisher's zin), waarbij het altijd uiterst moeilijk zal zijn alle diensten, die zij kunnen bewijzen, tot tegenwoordige waarde te herleiden en zoo de kapitaalsom vast te stellen over welke de rente, ook door den fiscus, berekend zou worden. Want bij het voorbeeld van die schilderijen, hoe stelt de heer Van Gijn zich daar p r a k t i s c h dat disconteeren voor? Niemand, meen ik, die een schilderij koopt, zal zich angstvallig afvragen: hoeveel is de aesthetische dienst, dien het doek mij over 1919, 1920, 1921 enz. bewijzen zal, waard lo. wanneer de dienst zich verwerkelijkt, 2o. thans? Maar hij zal eenerzijds zijn porte-monnaie raadplegen, anderzijds zich afvragen, of juist dit doek in zijn omgeving het beste past en het meest met zijn persoonlijke opvattingen omtrent kunst harmonieert. En nu moet hij belasting betalen over een rente, die resulteert uit in zoo'n geval toch wel zeer theoretische disconteeringspraemissen? ¹⁾ Zegt men: hij betaalt f 1000; de rentestand is 4 %; dus trekt de schilderij-eigenaar f 40 rente uit dat doek, zoo is dat misschien voor den fiscus voldoende, doch een dergelijke redeneering is voor een wetenschappelijke opvatting niet terstond aannemelijk. Ik stem toe: de theorie nopens den „Zins aus aus-

¹⁾ De duurzaamheid heeft zeker invloed op zijn schatting, doch eer verhoogend dan verlagend: voor den éénmaligen dienst van een schilderij heeft men bv. niet meer over dan den entrée-prijs van het museum, waarin het hangt.

dauernden Gütern" is onberispelijk, maar ik vraag: beantwoordt zij wel steeds aan de werkelijkheid? Ook vergete men nimmer, dat, terwijl die genotsgoederen, hoewel rentedragend, geen geld in het laatje brengen, de inkomstenbelasting wel geld uit het laatje haalt. Waar komt dat geld vandaan?

Dat alle logica en consequentie zoek is bij het belasten van eigen gebruik van onroerende goederen en het vrijlaten van meubilair, antiquiteiten, schilderijen, automobielen, jachten, paarden, rijtuigen en edelgesteenten, geef ik gereedelijk toe. Men moet hier kiezen of deelen.

Mijn slotindruk van deze oratie samenvattende, verklaar ik gaarne dat het buitengewoon belangrijke onderwerp, hetwelk de geëerde spreker daarvoor had gekozen, op zeer verdienstelijke wijze door hem is behandeld. De lectuur boeit van het begin tot het einde, mede doordat men voelt, dat theorie en praktijk voortdurend contact met elkander houden, hetgeen vooral aan het tweede gedeelte een bijzondere frischheid verleent. Niet steeds kon ik het met den heer Van Gijn eens wezen, doch dat zijn rede voor wetenschap en praktijk, ook door de discussie, die zij oproept, rijkelijk „rente" zal dragen, is voor mij ganschelijk geen „probleem".

Bennekom, Augustus 1918.

H. W. C. B o r d e w i j k.